

Ahogy a beszélgetésben Cser Ádám elárulta, a műsor további részének megtervezésénél Rahmanyinov 2. és 3. valamint Sosztakovics 5. és 10. szimfóniája között kellett dönteni. Azzal, hogy mindkét esetben az utóbbira esett a választás, előadói szempontból a lehető legnehezebb variáció jött létre.

A végtelenül fiatal és végtelenül tehetséges szólista, Martín García Garcia igazi mesterműnek nevezi Rahmanyinov 3. zongoraversenyét. Egy interjúban így nyilatkozik róla: „Mindig is félelemmel és csodálattal tekintettem a darabra, és én is úgy gondoltam, hogy ez a zene legmagasabb és legnehezebben megközelíthető hegycsúcsa.” Egy teljes évet töltött a mű tanulmányozásával, amelyet a legnagyobb kihívást jelentő koncertök között tartanak számon. A hegycsúcsot sikerült meghódítani. García játéka hol meghittén finom és érzékeny, hol mennydörgő, lehengerlő. Nagyon szerény dicséret lenne azt mondani, hogy a zenekar a szólista tökéletes partnere volt.

Sosztakovics megrázó és drámai 10. e-moll szimfóniája kétségkívül a koncert csúcspontja volt. Ahogy Cser Ádám fogalmazott, a 47 éves zeneszerző körül Sztálin halálával enyhült az elnyomás. A d-esz-c-h motívum révén végre ki tudta mondani a nevét, s ettől is vált igazán személyessé a darab. Az első tétel fantasztikusan nyomasztó atmoszféráját, feszültségét Cser és együttese félelmetesen felépítette. A zenekar játéka kiegyenlített, a klarinét, fuvola, fagott és piccolo szólók remekek voltak. A második tétel brutalitása, automata-szerű kíméletlensége után felemelően hatott a harmadik puha, meleg vonós hangja, a tizenkétszer felhangzó – egy Sosztakovics számára nagyon kedves nevet megjelenítő – nemes és szívbemarkoló kürt szóló. A zenekar egy pillanatra sem ejtette el a darabot. Az iszonytató, ugyanakkor groteszk és felszabadult negyedik tétel szüneteiben hatalmas, megilletődött és lenyűgözött csöndeklet lehetett hallani.

„A művészetben nincs semmi bagatell” –

Alan Walker könyve Hans von Bülowról

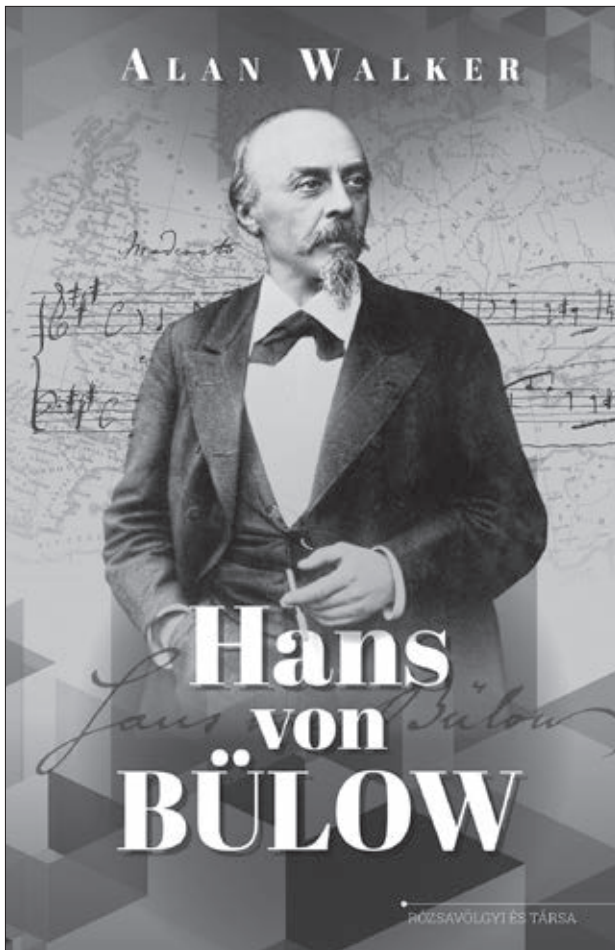
A 19. század legendás német zongoraművésze és egyik legnagyobb hatású karmestere, rettegett tanár, vitriolos tollú zenekritikus. Nem túlzás, ha a romantika korának egyik tipikus muzsikopolihisztor figuráját látjuk benne, aki Liszt Ferenc és Richard Wagner mellett többek között Berlioz, Brahms, Richard Strauss és Mahler életében is fontos szerepet töltött be, tevékenysége egész Európában, sőt, a tengeren túl is az igényes, kottahű interpretáció biztosítéka volt.

Ha a kedves Olvasó nem találta volna ki, hogy Hans von Bülow-ról¹ van szó, még véletlenül se szégyenkezzen: a német nyelvű irodalom meglepően szűkös, az angol-kanadai zenetörténész, Alan Walker 2010-ben publikált monográfiája előtt pedig senki nem írt részletes és mélyrehatóan alapos angol nyelvű életrajzot Bülow-ról. A Rózsavölgyi Kiadónak köszönhetően immár magyarul is olvashatjuk Walker könyvét, mely bevallottan – kissé profánul fogalmazva – a szerző három kötetes Liszt-monográfiájának „mellékterméke”. Walker először a Lisztről írott nagyszabású munka írásakor figyelt fel Bülow munkásságára, aki ezer szállal kötődött a Mesterhez. Bülow Wagner Lohengrinjének Liszt-vezényelte ősbemutatóját hallva (1850. augusztus 28. – Weimar) határozta el, hogy édesapja akarata ellenére mégsem jogász lesz, hanem a zenének szenteli életét. Hogy szülei valamelyest megnyugodjanak lázadó fiukat

illetően, Wagner és Liszt is biztosította a Bülow-családot, hogy gyermekük kivételes zenei tehetséggel megáldott. (Ekkor még senki nem sejtette, hogy a protezsált jövőbeni életében milyen összetett, semmiképpen sem szokványos szerepet játszik majd a két ajánló.) A reményteljes ifjú hamarosan Weimarba költözött, hogy Lisztnél tanuljon. Néhány hónap elteltével immár kész zongoraművészként hagyta el a weimari Liszt-műhelyt, és mestere segítségével megkezdte első nemzetközi koncertkörútját Németország, Ausztria és Magyarország hangversenytermeiben. Pesten óriási sikert aratott, nem csoda, ha az első, sikeres benyomásnak köszönhetően többször is visszatért Magyarországra.

Ezt követően – élete végéig – páratlan zongoraművészi pályával dicsekedhetett: saját kortársai közül csak Carl Tausig és Anton Rubinstein ért fel hozzá hasonlatos magaslatokra (mivel – ahogy arra Walker rámutat – Liszt ereje teljében, 1847-ben visszavonult a pódiumtól). Előadói munkásságának jelentőségét némiképp sejt

¹ Hans von Bülow 1830. január 8-án született Drezdában és 1894. február 12-én halt meg Kairóban.

tenni engedi, hogy Bülow mutatta be 1857-ben Liszt monumentális alkotását, a h-moll szonátát, melyen – hogy a lehető legtokéletesebb előadásban szólaljon meg – több mint két évig dolgozott, azon pedig élete végéig, hogy a kritikusok is elfogadják a művet; az ő nevéhez fűződik Liszt *Haláltánc* című darabjának első előadása is. Egyedülállóan magas szinten interpretálta a kortársak közül Chopin, Mendelssohn és Brahms alkotásait (ő volt az első zongorista, aki önálló Brahms-estet adott), a korábbiak közül pedig Bach és Beethoven darabjait. Beethovenért különösen sokat tett Bülow: tematikus hangversenyei közül számosat kizárólag a bonni mesternek szentelt. Többször vitte tükélyre híres Beethoven-ciklusát,² melynek során négy koncerten eljátszotta Beethoven zongorára komponált főbb szonátáit és variációsorozatait.³ Legendásak voltak azok a szólóestjei is, mikor egy estére tűzte ki az utolsó öt Beethoven-zongoraszonátát. E darabok egyik legavatottabb megszólaltatója volt, tőle származik az a közismert mondás, miszerint Beethoven harminckét szonátája a zene Újtestamentuma (az Ótestamentum pedig J. S.

Bach Wohltemperiertes Klavierjának negyvennyolc prelúdiuma és fűgája). Sokat elárul muzsikusi hitvallásáról a következő bonmot-j a is: „Hiszek Bachban, a zene atyjában, Beethovenben, a fiúban, és Brahmsban, a szentlélekben.” És ha már Beethoven: ne feledjük, hogy Bülow a Guinness-rekordok könyvébe illő – „a meiningeni csoda” néven elhíresült – karmesteri vállalkozása volt, hogy az általa kidolgozott elvek szerint a helyi zenekarral kizárólag Beethoven zenéjét tanulták (1880. október 1-jétől naponta próbálták), ennek eredményeképpen pedig mind a kilenc szimfóniát kotta nélkül játszották, sőt, az év december 19-én kétszer is előadták a Kilencediket.⁴ Érdekes módon a kotta nélküli előadást nem nehezményezték a zenekari tagok. Talán azzal magyarázható Bülow módszere, hogy csak olyasmit kívánt hangszereseitől, aminek ő maga is készséggel eleget tett. „Hamar megmutatkozott e megközelítés értéke. Úgyszólván az egész zenekarnak a szemébe nézhetett, miáltal minden tekintetben uralhatta a frazeálást és az árnyalatokat – ami nyilvánvalóan lehetetlen, ha mindenki a kottát bújja. Ez szülte Bülow újabb időtlen aforizmáját: »A partitúra legyen a fejünkben, nem pedig a fejünk a partitúrában.«” – írja Alan Walker. Első tizenkét meiningeni hetére utalva Bülow egy Jules Verne-parafrázissal összegezte sikereit: „Nyolcvan nap alatt Beethoven körül”.

Bülow tehát nemcsak zongoraművészként, hanem karmesterként is feszegette az emberi teljesítőképesség határait. A könyvből bőséges információt kapunk Németország vezető dirigensének munkamódszeréről, műsorpolitikájáról, karmesteri ars poeticájáról. Munkásságát meghatározó ifjúkori ideáljai között találjuk Berliozt, Lisztet és Wagnert. Walker a kötetben számba veszi azokat a zenekarokat, amelyekkel Bülow dolgozott, és szinte mindegyikről elmondható, hogy keze alatt kivirágzott az adott együttes. A már említett meiningeni hetek alatt az alábbi elveket követte:

„[...] külön szólampróbák a fúvós- és a vonóskarnak, utóbbit tovább felosztva 1. és 2. hegedűkre, brácsákra, csellókra és nagybőgőkre. Minden dinamikai nüanszot betanulunk, minden vonást, minden staccatót pontosan egyformán írunk elő, a zenei frazeálást és interpretációt minden részletében bepróbáljuk. »A művészetben nincs semmi bagatell« – ez az én alapelvem.”

² Először 1886. október 15., 16., 18., 19. – Lipcse, Gewandhaus.

³ Az első ilyen sorozat négy hangversenyének műsorát lásd a könyv 475. oldalán.

⁴ Évekkel később az egyébként gyenge fizikumú Bülow megismételte ezt a hihetetlen teljesítményt: 1889. március 6-án szintén egy este alatt vezényelte el Beethoven Kilencedik szimfóniáját, ezúttal a Berliini Filharmonikusok élén.

Itt végre kedvére kísérletezhetett, és a vezénylésben teljesítette ki saját zongorajátékát „tízujjas zenekarán”. A meiningeni zenekar Bülow öt éves működése alatt maximum negyvennyolc tagot számlált, meggyőződése volt ugyanis a minőség elsőse a mennyiséggel szemben. „Folyvást azon iparkodott, hogy gazdagítsa az együttes hangzását, és évégett öthúros nagybőgőt, Ritter-féle altbrácsát és pedálos üstdobot alkalmazott. Emellett szokatlan zenekari hatásokkal is kísérletezett. A basszus szólam tisztább artikulációja végett néha megosztotta a nagybőgő szólamot: az egyik rész *legato* játszott, a másik *détaché*. Ennek következtében a basszus váratlan tisztasággal hasított a hallgatóság fülébe. A crescendók hatásának erősítésére Bülow ugyanakkor fokozatosan növelte a megszólaló vonós hangszerek számát, mígnem elérték a csúcspontot – nem annyira a hangerővel emelve tehát, hanem a faktúra sűrítése révén. [...] A zenekar ugyanakkor mindvégig küszködött a szűk anyagi keretekkel. Amikor Bülow a régi oboista helyére egy jobbat szerződtetett, maga vállalta, hogy zsebből kifizeti a háromszáz márkás különbözetet, nehogy túlterhelje a hercegi költségvetést.” [Ezt vajon ma melyik karmester tenné meg?] Olykor persze ráfázott nagylelkűségére. Egy mókás történet szerint – mely Hannoverben történt – egy operaelőadást követően meghívta szállodájába az egész *corps de ballet*-t. (Bülow mindig is megbecsülte a táncművészeket, Walker megmosolyogató véleménye szerint talán azért, mert ritkán okoztak neki olyan zenei fejfájást, mint a zenekari árok.) A táncosok azt rendelhetek vacsorára, amit akartak. Ők pedig nem szerénykedtek: az első táncosoktól a kartáncosokig mindenki homárt rendelt, ami a legdrágább fogás volt az étlapon. A számla kisebb vagyona rúgott, de Bülow becsületére legyen mondva – kifizette...

Az ideális nagyságú zenekarról alkotott véleményét egyik ügynökének, Hermann Wolffnak írott leveléből ismerjük:

„100 muzsikussal túl sok. A tömeg nem hoz semmit, csak a minőség. A statiszták optikailag jók, akusztikailag rosszak. 14 első hegedűs, 12 szekund, 10 brácsa, 10 cselló, 8 bőgő, fúvósok stb.: 9-10 fa, 10-12 réz, hárfa ... *en tout* 70 elég.”

Voltak persze kevésbé eszményi állapotú zenekarok is Bülow életében. 1878 novemberétől – rövid időn belül immár másodszor – Nagy-Britannia városaiban lépett fel karmesterként. Londoni tartózkodása idején „Bülow-t különösen felháborította, hogy a zenekari

tagokat órabérben foglalkoztatták, és folyton rohantak egyik helyről a másikra, hogy előteremtsék a napi betevőt. Így ugyanazok az arcok tűntek fel különböző zenekarokban akár egymást követő estéken is, ami persze a próbák elmulasztásával járt – vagy ami még rosszabb: a próbák ott voltak, de a hangversenyről hiányoztak. Bülow egyetértően idézte Berlioz szellemességét, miszerint Londonban a muzikusokat annyira lefoglalja a próbálás, hogy »nem marad idejük zenélni.«” Kétségkívül Birkenhead jelentette e turné mélypontját, ahol Hummel Szepítettjének első ütemében Bülow azzal szembesült, hogy a kürtös túl sok whiskyt ivott a koncert előtt. Később így írt erről az esetről: „az illuminált kürtös a hangjegyeknek legfeljebb a felét látta, ám a szünetekből dupla dózist játszott, így a közönségnek végső soron jóleshetett, hogy a művész úr előadásából inkább kevesebbet, semmint többet hallott.”

Élete egyik utolsó, talán legfontosabb zenekara a Berlini Filharmonikusok, ahol Bülow 1887-1892 között romjaiból építette újjá az együttest. Szabad kezet kapott, így alkalmat volt reformok bevezetésére, melyek közül több máig fennmaradt. Ő honosította meg például a nyitány-versenymű-szimfónia hangversenystruktúráját. Szuggesztív vezénylési stílusával elvárta a hallgatóit, az ifjú Bruno Walter például egy berlini Bülow-koncert után határozta el, hogy karmester lesz. Műsorpolitikájában a nagy klasszikusok mellett jelentős részt kapott a kortárs zene: többek között Brahms, Csajkovszkij, Dvořák, Max Bruch, Grieg, Goldmark, Glinka, Joachim Raff, Massenet, Anton Rubinstein és Moritz Moszkovszki. „Aztán a lista kissé obskúrusabb nevekkel folytatódik. Ki hallgatja manapság Siegmund Noskowski, Robert Radecke, Robert Kahn, Heinrich Hofmann vagy Carl Reintaler kompozícióit? Bülow berlini kortársai márpedig hallhatták őket – Bülow mindenre kiterjedő figyelmének köszönhetően.”

Zongoraművészi és karmesteri tevékenysége mellett pedagógusi munkásságával, zenekritikusi és közreadói tevékenységével is maradandó nyomot hagyott maga után. E kivételes művész életútját Alan Walker történelmi alaposítással, ugyanakkor a tőle megszokott közvetlenséggel tárja az olvasó elé. A Bülow magánéletét tárgyaló részeket – melyek sokszor fordulatosabbak, mint a legvadabb szappanoperák – Walker kellő tapintattal és empátiával ismerteti. A könyv olvasmányos, gördülékeny nyelve Fejérvári Boldizsár kiváló fordításának is köszönhető, a tartalom pedig fontos kortörténeti dokumentuma a 19. század kultúrtörténetének. (Alan Walker: *Hans von Bülow*. Budapest: Rózsavölgyi Kiadó, 2018. 656 oldal.)

Kovács Ilona